

مقایسه تطبیقی عوامل محیطی مؤثر بر احساس امنیت در محلات تاریخی شهر اصفهان (نمونه موردی: محله جلفا، جماله و جویباره)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۰

کد مقاله: ۴۰۰۷۳

حجت اله حاجی علی اکبری^۱

چکیده

احساس امنیت به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین نیازهای انسانی، نقشی تعیین‌کننده در کیفیت زندگی شهری و پایداری اجتماعی ساکنان ایفا می‌کند. در بافت‌های تاریخی که واجد ارزش‌های فرهنگی و کالبدی‌اند، حفظ و ارتقای امنیت از اهمیت دوچندان برخوردار است. هدف پژوهش حاضر، مقایسه تطبیقی عوامل محیطی مؤثر بر احساس امنیت در سه محله تاریخی شهر اصفهان شامل جلفا، جماله و جویباره است. روش تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر گردآوری داده‌ها از طریق پرسش‌نامه، مشاهده میدانی و تحلیل اسنادی بوده است. جامعه آماری شامل ساکنان سه محله مذکور و کارشناسان شهری بوده و داده‌ها با بهره‌گیری از آزمون‌های آماری (تحلیل واریانس و رگرسیون چندگانه) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که عوامل کالبدی-فضایی همچون روشنایی معابر، دید و نظارت طبیعی، دسترسی و اختلاط کاربری‌ها بیشترین تأثیر را بر احساس امنیت داشته‌اند. در محله جلفا به دلیل سامان فضایی مناسب، فعالیت‌های گردشگری و حضور مستمر مردم در فضاهای عمومی، سطح امنیت ادراکی بالا گزارش شد. در مقابل، محله جماله با فرسودگی کالبدی و ضعف در زیرساخت‌های روشنایی و نظارت محیطی، از پایین‌ترین سطح احساس امنیت برخوردار است. در جویباره، گرچه مشکلات کالبدی وجود دارد، اما حس همبستگی و مشارکت اجتماعی تا حدی این ضعف را جبران کرده است. در نتیجه، احساس امنیت در محلات تاریخی تنها به عوامل فیزیکی محدود نمی‌شود، بلکه از تعامل میان ویژگی‌های کالبدی، اجتماعی و مدیریتی شکل می‌گیرد. لذا، در بازآفرینی محلات تاریخی اصفهان، توجه توأمان به بهسازی محیطی، تقویت مشارکت اجتماعی و احیای حیات جمعی فضاها ضروری است تا ضمن حفظ هویت تاریخی، امنیت روانی و اجتماعی شهروندان نیز تضمین گردد.

واژگان کلیدی: احساس امنیت، عوامل محیطی، بافت تاریخی، بازآفرینی شهری، اصفهان، محله جلفا، محله جماله، محله جویباره

۱- مقدمه

احساس امنیت، یکی از اساسی‌ترین نیازهای انسان و از ارکان اصلی کیفیت زندگی شهری است که در کنار سایر ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کالبدی، به‌عنوان شاخصی مهم در ارزیابی وضعیت زیست‌پذیری محلات شهری شناخته می‌شود (عباسی و همکاران، ۱۴۰۰). در محلات تاریخی که دارای ساختارهای کالبدی خاص، شبکه‌های پیچیده فضایی و روابط اجتماعی ریشه‌دار هستند، امنیت از منظر محیطی و اجتماعی اهمیت دوچندانی می‌یابد. زیرا با گذشت زمان، تغییرات کالبدی، فرسودگی بافت، و کاهش حضور اجتماعی می‌تواند زمینه‌ساز کاهش احساس امنیت در میان ساکنان شود (لینج^۱، ۲۰۱۷). در شهر اصفهان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شهرهای تاریخی ایران، محلاتی چون جلفا، جماله و جویبار، نه تنها از نظر تاریخی و فرهنگی اهمیت بالایی دارند بلکه از لحاظ ساختار فضایی و ویژگی‌های اجتماعی نیز تفاوت‌های قابل توجهی نشان می‌دهند. محله جلفا به دلیل ساختار منظم‌تر و حضور گردشگران، نوعی امنیت کالبدی و نظارت طبیعی را تجربه می‌کند، در حالی که محله جماله با بافت متراکم و کوچه‌های باریک‌تر، ممکن است سطح پایین‌تری از نظارت‌پذیری و در نتیجه احساس امنیت را داشته باشد. در محله جویبار نیز، علی‌رغم هویت تاریخی و اجتماعی قوی، تغییرات کالبدی و فرسودگی فضاهای عمومی در سال‌های اخیر موجب بروز احساس ناامنی در برخی بخش‌ها شده است (اکبری و رستگار، ۱۳۹۹). از دیدگاه نظری، عوامل محیطی مانند نورپردازی فضاهای عمومی، خوانایی مسیرها، حضور مردم در فضا، کاربری‌های مختلط، نظارت طبیعی، و کیفیت طراحی شهری از مهم‌ترین مؤلفه‌های مؤثر بر احساس امنیت هستند (جاسوس^۲، ۱۹۶۱). در بافت‌های تاریخی اصفهان، این عوامل در نتیجه فرسودگی کالبدی، کاهش جمعیت بومی و تغییر کاربری‌ها دچار دگرگونی شده‌اند. بدین ترتیب، شناخت و مقایسه این مؤلفه‌ها در سه محله تاریخی مذکور می‌تواند تصویری روشن از وضعیت کنونی امنیت محیطی در بافت‌های تاریخی شهر ارائه دهد. بنابراین، مسئله‌ی اصلی این پژوهش آن است که: عوامل محیطی مؤثر بر احساس امنیت در سه محله تاریخی جلفا، جماله و جویبار چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی دارند؟ و کدام یک از این محلات، از منظر طراحی شهری و ساختار کالبدی، شرایط مطلوب‌تری برای ارتقای احساس امنیت ساکنان فراهم آورده‌اند؟ پژوهش حاضر می‌کوشد با رویکردی تطبیقی، تأثیر متغیرهای محیطی بر احساس امنیت را در این سه محله بررسی کرده و ضمن شناسایی نقاط قوت و ضعف هر بافت، راهکارهایی برای بهبود کیفیت محیطی و افزایش امنیت در محلات تاریخی اصفهان ارائه دهد.

۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

تحولات کالبدی و اجتماعی اخیر در بافت‌های تاریخی شهرهای ایران، به‌ویژه در اصفهان، اگر بدون در نظر گرفتن مؤلفه‌های محیطی و روان‌شناختی مرتبط با احساس امنیت انجام گیرد، می‌تواند پیامدهای نامطلوبی برای ساختار اجتماعی و فرهنگی این فضاها به دنبال داشته باشد. در سال‌های اخیر، اجرای طرح‌های نوسازی و بهسازی در محلات تاریخی، گاه بدون شناخت کافی از الگوهای زیستی ساکنان بومی، به تضعیف پویایی اجتماعی، کاهش تعلق مکانی و در نهایت مهاجرت تدریجی ساکنان قدیمی منجر شده است (زیاری و همکاران، ۱۴۰۲). چنین روندی نه تنها هویت تاریخی و اجتماعی محلات را تهدید می‌کند، بلکه موجب افزایش احساس ناامنی و کاهش سرزندگی شهری نیز می‌شود. احساس امنیت یکی از پایه‌های اساسی کیفیت محیط شهری و از عوامل تعیین‌کننده در شکل‌گیری رفتار فضایی شهروندان است. نبود امنیت، چه در بُعد عینی (جرم و بی‌نظمی) و چه در بُعد ذهنی (احساس ناامنی)، مستقیماً بر نحوه استفاده از فضاهای عمومی، تعاملات اجتماعی و حتی سرمایه اجتماعی محله تأثیر می‌گذارد. در نتیجه، هرگونه برنامه‌ریزی و بازآفرینی در محلات تاریخی، بدون لحاظ کردن مفهوم احساس امنیت، به ناپایداری اجتماعی و بی‌توجهی به ابعاد انسانی محیط شهری منجر خواهد شد. از سوی دیگر، بازآفرینی شهری موفق مستلزم توجه توأمان به ابعاد کالبدی، اجتماعی و ادراکی فضا است. همان‌گونه که نظریه پردازان شهر انسان‌محور تأکید دارند، فضا تنها در صورتی پایدار است که بتواند حس امنیت، آرامش و تعلق خاطر را در میان کاربران خود تقویت کند (گهل^۳، ۲۰۱۰). در این میان، محلات تاریخی اصفهان از جمله جلفا، جماله و جویبار، هر یک با ساختار فضایی، فرهنگی و اجتماعی منحصر به فرد خود، فرصت مناسبی برای شناخت رابطه میان محیط کالبدی و احساس امنیت فراهم می‌آورند. انجام پژوهشی تطبیقی در این سه محله، نه تنها موجب درک دقیق‌تر از تفاوت‌ها و شباهت‌های ادراک امنیت در بسترهای تاریخی مختلف می‌شود، بلکه می‌تواند به استخراج الگوهای بومی برای مدیریت و طراحی محیطی با محوریت امنیت و کیفیت زندگی شهری بینجامد. نتایج این پژوهش برای مدیران شهری، طراحان محیطی و سیاست‌گذاران حوزه بازآفرینی بافت‌های تاریخی، دارای ارزش کاربردی بالا است؛ زیرا می‌تواند راهنمایی برای تدوین راهبردهایی باشد که ضمن حفظ اصالت تاریخی و فرهنگی محلات، احساس امنیت و پایداری اجتماعی را نیز تقویت نماید.

1 Lynch
2 Jacobs
3 Gehl

۳- معرفی محله ها

۳-۱- محله جلفا

محله جلفا یکی از شناخته شده ترین بافت های تاریخی اصفهان است که در دوره صفوی، به فرمان شاه عباس اول، برای اسکان آرامنه مهاجر از شهر جلفای قدیم در ساحل رود ارس ساخته شد (احمدی، ۱۳۹۸). این کوچ اجباری با هدف گسترش تجارت بین المللی و تقویت صنایع هنری در پایتخت جدید صفوی انجام گرفت. جلفا از همان آغاز، دارای ساختاری منظم تر، میدان ها و کلیساهای متعدد و خانه هایی با معماری منحصر به فرد بود. این محله در جنوب رودخانه زاینده رود و در محدوده منطقه ۵ شهرداری اصفهان قرار دارد. مجاورت با رودخانه، پل سی و سه پل و خیابان های مهمی مانند حکیم نظامی، از موقعیت مکانی ممتازی برای جلفا حکایت دارد (جعفری و همکاران، ۱۴۰۰). بافت محله جلفا منظم و دارای معابر نسبتاً عریض است. مصالح غالب در خانه ها شامل آجر و گچ، درها و پنجره های چوبی و تزیینات گچی است. کلیساهای تاریخی همچون کلیسای وانک، بیت لحم و مریم مقدس به عنوان نمادهای فرهنگی محله شناخته می شوند. جلفا امروزه یکی از پویاترین مناطق گردشگری اصفهان است. حضور گردشگران، رستوران ها، گالری ها و فضاهای فرهنگی موجب افزایش «حضورپذیری فضا» و در نتیجه احساس امنیت بالا در این محله شده است (اکبری و رستگار، ۱۳۹۹).

۳-۲- محله جماله

محله جماله یکی از محلات قدیمی در بافت مرکزی اصفهان است که ریشه در دوران قبل از صفویه دارد و از نخستین هسته های مسکونی شهر محسوب می شود (یوسفی، ۱۳۹۷). در دوره صفوی، این محله به دلیل مجاورت با مراکز مذهبی و بازارهای سنتی رونق داشت، اما در دهه های اخیر، دچار فرسودگی کالبدی و کاهش جمعیت بومی شده است. محله جماله در محدوده منطقه ۳ شهرداری اصفهان و در نزدیکی محلات دردشت و احمدآباد قرار دارد. این محله به بافت قدیمی مرکزی شهر نزدیک است و در مجاورت برخی گذرهای تاریخی قرار گرفته است. ساختار فضایی محله جماله ارگانیک و غیرمنظم است؛ کوچه های باریک و دیوارهای بلند، دید و نظارت طبیعی را محدود می کنند. خانه های خشتی و آجری قدیمی، با حیاط مرکزی و ایوان های سنتی، جلوه اصلی بافت را تشکیل می دهند. از نظر اجتماعی، ترکیب جمعیتی محله در دهه های اخیر دگرگون شده و مهاجرت ساکنان بومی به حاشیه شهر باعث ورود اقشار کم درآمدتر شده است. این دگرگونی اجتماعی و فرسودگی فیزیکی، در مجموع باعث کاهش احساس امنیت و سرزندگی فضا گردیده است (زیری و همکاران، ۱۴۰۲). به دلیل کمبود نورپردازی مناسب، نبود کاربری های مختلط، و کاهش مشارکت اجتماعی، محله جماله در مقایسه با جلفا و جویباره احساس امنیت پایین تری دارد.

۳-۳- محله جویباره

جویباره از کهن ترین محلات اصفهان است که پیشینه آن به دوران پیش از اسلام و قرون اولیه هجری بازمی گردد. این محله در گذشته محل سکونت یهودیان اصفهان بوده و یکی از مراکز مهم مذهبی و فرهنگی شهر به شمار می رفته است (نیک بخت، ۱۳۹۶). در دوره صفوی، جویباره توسعه یافت و به یکی از محلات پرجمعیت و فعال شهر تبدیل شد. جویباره در بافت مرکزی اصفهان، در مجاورت خیابان ابن سینا و در نزدیکی میدان عتیق (کهنه) و مسجد جامع اصفهان واقع شده است. این موقعیت باعث شده که همواره ارتباط نزدیکی با هسته تاریخی و مذهبی شهر داشته باشد. بافت جویباره متراکم، پیچ در پیچ و سنتی است. خانه ها اغلب دوطبقه، با حیاط مرکزی و مصالح بومی اند. وجود کنیسه ها، مساجد تاریخی مانند مسجد علی و زیارتگاه های محلی هویت مذهبی و فرهنگی خاصی به محله بخشیده است. جویباره یکی از محلاتی است که هنوز بافت اجتماعی بومی خود را حفظ کرده و حس تعلق و همبستگی در میان ساکنان آن بالاست. اگرچه فرسودگی کالبدی در برخی بخش های محله مشاهده می شود، اما تعلق اجتماعی بالا، نظارت مردمی و فعالیت های مذهبی، سطح احساس امنیت اجتماعی را در این محله نسبتاً بالا نگه داشته است (عباسی و همکاران، ۱۴۰۰).

جدول ۱- جمع بندی مقایسه ای سه محله

ویژگی ها	جویباره	جماله	جلفا
قدمت تاریخی	قبل از اسلام	قبل از صفویه	صفوی (قرن ۱۱ هـ)
ساختار فضایی	ارگانیک و پیچ در پیچ	ارگانیک و متراکم	منظم و شطرنجی
بافت کالبدی	فرسوده اما با هویت پایدار	فرسوده و کم تحرک	مرمت شده و فعال
ویژگی فرهنگی	مذهبی-یهودی و اسلامی	اسلامی-محلی	ارمنی-مسیحی
کاربری غالب	مذهبی-مسکونی	مسکونی	گردشگری و فرهنگی
احساس امنیت	متوسط-بالا	پایین	بالا

۳-۴- عوامل محیطی مؤثر بر احساس امنیت در محلات تاریخی

۱. کیفیت روشنایی و نورپردازی فضاهای عمومی: روشنایی مناسب یکی از پایه‌های مهم احساس امنیت در فضاهای شهری است. زمانی که فضاهای عمومی از نظر نور محیطی تأمین شده باشند، کاربران می‌توانند مسیرها، افراد دیگر و فعالیت‌های پیرامون خود را بهتر ببینند و احساس کنترل بیشتری داشته باشند (سون و همکاران^۱، ۲۰۲۵). با این حال، روشنایی ضعیف یا ناهمگون می‌تواند احساس ناامنی را تشدید کند، زیرا امکان پنهان شدن برای افراد مشکوک بیشتر می‌شود. در محلات تاریخی، بافت پیچیده و معابر باریک اهمیت بهبود روشنایی را دوچندان می‌کند و انتخاب چراغ‌های مناسب و نگهداری سیستم نورپردازی، می‌تواند تأثیر مستقیمی بر احساس امنیت داشته باشد (کیم، ۲۰۲۳).

۲. خوانایی و وضوح فضایی: خوانایی فضایی به معنای توانایی کاربران برای درک مسیرها، نقاط ورود و خروج و روابط فضایی است (پوترا و همکاران^۲، ۲۰۲۲). وقتی وضوح فضایی وجود دارد، احساس گم‌شدگی کاهش یافته و کاربران با اعتماد بیشتری حرکت می‌کنند. در محلات تاریخی که مسیرهای پیچیده و گذرگاه‌های فرعی دارند، بازگشایی مسیرها، نصب تابلوهای راهنمایی و بهبود وضوح فضایی می‌تواند به ارتقای احساس امنیت کمک کند.

۳. کیفیت کالبدی و میزان فرسودگی بافت: کیفیت کالبدی شامل وضعیت ساختمان‌ها، نمای بناها و کف‌سازی است و تأثیر مستقیمی بر احساس امنیت دارد. فرسودگی و رهاشدگی فضا پیام عدم مراقبت و کاهش نظارت را منتقل می‌کند. در محلات تاریخی، نگهداری معماری ارزشمند، بهبود نمای ساختمان‌ها و حذف فضاهای بلااستفاده می‌تواند علاوه بر حفظ ارزش تاریخی، احساس امنیت را افزایش دهد (اریکسون^۳، ۲۰۲۳).

۴. کاربری‌های مختلط و حضورپذیری فضا: فضاهایی با کاربری‌های متنوع، حضور کاربران را در طول روز و شب افزایش می‌دهند و به کاهش احساس ناامنی کمک می‌کنند (زائو^۴، ۲۰۱۸). در محلات تاریخی که اغلب فعالیت‌ها محدود هستند، ایجاد ترکیب مناسب کاربری و فعالیت‌های فرهنگی می‌تواند حضور پیوسته افراد را تضمین کرده و امنیت محیط را افزایش دهد.

۵. نظارت طبیعی: نظارت طبیعی به طراحی محیطی اشاره دارد که کاربران بتوانند فعالیت‌های اطراف را مشاهده کنند و حس دیده شدن داشته باشند (سن، ۱۴۰۴). در محلات تاریخی، پنجره‌های باز به خیابان، حذف موانع بصری و فعال کردن فضاهای تجاری و فرهنگی می‌تواند نظارت طبیعی را تقویت و احساس امنیت را افزایش دهد.

۶. کیفیت فضاهای عمومی و اجتماعی: فضاهای عمومی و اجتماعی مانند میدان‌ها و گذرگاه‌ها نقش مهمی در احساس امنیت دارند. حفظ و طراحی مناسب این فضاها، مشارکت اجتماعی و حضور کاربران را افزایش می‌دهد. در محلات تاریخی، ارتقای مبلمان شهری، نورپردازی، کف‌سازی و فعالیت‌های فرهنگی، باعث افزایش استفاده از فضاهای عمومی و احساس امنیت می‌شود (رضوانی و صدرا، ۱۳۹۶).

۷. دسترسی و پیوستگی شبکه معابر: دسترسی و پیوستگی معابر به کاربران امکان می‌دهد مسیرهای فرعی و اصلی را به راحتی تشخیص دهند (پوترا و همکاران^۵، ۲۰۲۲). شبکه معابر منظم با کاهش سردرگمی، حس امنیت را افزایش می‌دهد. در محلات تاریخی، بازسازی مسیرها، روشنایی مناسب و حذف موانع به افزایش دسترسی و کاهش احساس ناامنی کمک می‌کند.

۸. حضور نیروهای انتظامی و مدیریت محلی فضا: وجود نیروهای انتظامی یا مدیریت فعال، احساس امنیت کاربران را تقویت می‌کند. در محلات تاریخی، نظارت رسمی، گشت‌های محلی و دوربین‌های مداربسته می‌تواند اثر مثبتی بر کاهش ترس از جرم داشته باشد.

۹. هویت و تعلق مکانی: تعلق مکانی و هویت محلی، حس امنیت را در میان کاربران افزایش می‌دهد. افراد بیشتر به مراقبت از فضاهای خود می‌پردازند و حضور فعال دارند. در محلات تاریخی، حفظ معماری و هویت فرهنگی محله، برنامه‌های مشارکتی و فعالیت‌های گردشگری کنترل شده، به ارتقای تعلق مکانی و احساس امنیت کمک می‌کند.

۱۰. وضعیت پاکیزگی و نظم محیطی: پاکیزگی محیط، نظم شهری و نگهداری منظم فضاهای عمومی، پیام مراقبت و نظارت را منتقل می‌کند (کادنا-اورزوا و همکاران^۶، ۲۰۲۵). این موضوع به کاهش ترس و افزایش امنیت ادراک شده منجر می‌شود. در محلات تاریخی، برنامه‌های منظم نظافت، تعمیر سریع تخریب‌ها و فعالیت‌های اجتماعی می‌تواند حس امنیت را تقویت کند (فایزی، ۱۴۰۱).

1 Son et al.

2 Kim

3 Putra et al

4 Eriksson

5 Zahnow,

6 Putra et al

7 Cadena-Urzúa et al

۳-۵- عوامل محیطی مؤثر بر احساس امنیت در محلات تاریخی شهر اصفهان (جلفا، جماله و جویباره)

این عوامل در دو سطح کالبدی-فضایی و اجتماعی-کارکردی دسته‌بندی شده‌اند و برای هر عامل، توضیح، تأثیر آن بر احساس امنیت، و تفاوت‌های احتمالی میان سه محله نیز بیان شده است.

۱. کیفیت روشنایی و نورپردازی فضاهای عمومی

نورپردازی مناسب خیابان‌ها، کوچه‌ها و فضاهای باز، از مهم‌ترین عناصر فیزیکی است که مستقیماً بر احساس امنیت تأثیر دارد (نیومن^۱، ۱۹۷۲). نور کافی باعث افزایش دید، کاهش نقاط کور و افزایش نظارت طبیعی می‌شود.

در محله جلفا، نورپردازی معابر و میدان‌ها مطلوب‌تر است؛ به‌ویژه در فضاهای گردشگری، نورها استاندارد و زیباشناسانه‌اند.

در محله جماله، بخش‌هایی از بافت به دلیل فرسودگی شبکه برق و کوچه‌های باریک، نور کافی ندارند.

در جویباره نیز در برخی نقاط تاریخی نورپردازی ضعیف است، اما در نواحی نزدیک به اماکن مذهبی، وضعیت بهتر است.

۲. خوانایی و وضوح فضایی

خوانایی فضا یعنی امکان درک آسان مسیرها، ورودی‌ها و خروجی‌ها، که موجب احساس کنترل و جهت‌یابی بهتر در محیط می‌شود. فضاهای پیچیده و مبهم معمولاً احساس ناامنی ایجاد می‌کنند.

جلفا به دلیل شبکه منظم‌تر و حضور تابلوهای راهنما، خوانایی بالاتری دارد.

جماله به دلیل کوچه‌های پرپیچ‌وخم و نبود نشانه‌های شهری، از خوانایی پایین‌تری برخوردار است.

جویباره میان این دو قرار دارد؛ بخش‌هایی دارای نشانه‌های فرهنگی مشخص‌اند، اما انسجام فضایی کافی وجود ندارد.

۳. کیفیت کالبدی و میزان فرسودگی بافت

فرسودگی ساختمان‌ها، تخریب جداره‌ها و فضاهای متروک می‌تواند احساس خطر و ناامنی را افزایش دهد (زیاری و همکاران، ۱۴۰۲).

جلفا: بیشتر ساختمان‌ها مرمت و نگهداری شده‌اند؛ فرسودگی کمتر است.

جماله: بخش زیادی از بافت دچار فرسودگی کالبدی و بصری است.

جویباره: ترکیبی از خانه‌های تاریخی مرمت‌شده و ساختمان‌های قدیمی متروک دارد.

۴. کاربری‌های مختلط و حضورپذیری فضا

تنوع کاربری‌ها (تجاری، فرهنگی، مسکونی، گردشگری) و حضور افراد در ساعات مختلف شبانه‌روز باعث افزایش «نظارت طبیعی» و کاهش رفتارهای مجرمانه می‌شود..

جلفا: به دلیل رستوران‌ها، کافه‌ها و حضور گردشگران، فضاها در ساعات مختلف فعال‌اند و احساس امنیت بالاست.

جماله: غالباً کاربری مسکونی است و شب‌ها خالی از حضور عمومی می‌شود.

جویباره: وجود مراکز مذهبی، فرهنگی و بازارچه‌های محلی موجب حضور نسبی مردم است، اما در ساعات غیرمذهبی حضور کاهش می‌یابد.

۵. نظارت طبیعی^۲

دید و کنترل افراد بر فضا، نقش مهمی در جلوگیری از وقوع جرم و افزایش احساس امنیت دارد.

جلفا: دید به معابر باز است و حضور مغازه‌داران به نظارت کمک می‌کند.

جماله: کوچه‌های باریک و دیوارهای بلند مانع نظارت طبیعی می‌شوند.

جویباره: فضاهای باز و کوچه‌های منتهی به مراکز مذهبی نظارت بیشتری دارند.

۶. کیفیت فضاهای عمومی و اجتماعی

فضاهای عمومی سرزنده، با میلمان شهری مناسب و حضور اجتماعی فعال، احساس امنیت را تقویت می‌کنند (عباسی و همکاران، ۱۴۰۰).

جلفا: دارای میدان‌ها و گذرهای فعال و گردشگرپذیر است.

جماله: کمبود فضاهای جمعی و پارک محلی دارد.

جویباره: برخی میدانچه‌ها و حیاط‌های مرکزی نقش فضایی عمومی ایفا می‌کنند، اما نیاز به بازآفرینی دارند.

۷. دسترسی و پیوستگی شبکه معابر

دسترسی مناسب و پیوستگی مسیرها باعث می‌شود شهروندان در حرکت در فضا احساس کنترل و اطمینان بیشتری داشته باشند.

جلفا: مسیرها پیوسته و برای عابران ایمن‌اند.

جماله: گسست شبکه و بن‌بست‌های متعدد وجود دارد.

جویبار: مسیرهای اصلی به دلیل مذهبی بودن بافت قابل دسترسی‌اند، اما فضاهای فرعی پیچیده‌اند.

۸. حضور نیروهای انتظامی و مدیریت محلی فضا

وجود ایستگاه‌های پلیس، تابلوهای هشدار، و حضور نیروهای شهری موجب تقویت احساس امنیت می‌شود (کبلون^۱، ۲۰۱۹).

در محلات:

جلفا: حضور گشت‌های انتظامی بیشتر به دلیل گردشگران.

جماله: کمتر مشهود است.

جویبار: حضور نیروهای انتظامی در اطراف اماکن مذهبی بیشتر احساس می‌شود.

۹. هویت و تعلق مکانی

هرچه پیوند ساکنان با محله و تاریخ آن قوی‌تر باشد، مشارکت اجتماعی و احساس امنیت نیز بالاتر است.

جلفا: هویت فرهنگی آرامنه موجب همبستگی اجتماعی قوی است.

جماله: مهاجرت و جابه‌جایی جمعیت، هویت محله را تضعیف کرده است.

جویبار: پیشینه مذهبی و تاریخی سبب احساس تعلق بالای ساکنان شده است.

۱۰. وضعیت پاکیزگی و نظم محیطی

فضاهای تمیز، سامان‌یافته و بدون زباله یا دیوارنوشته، نشانگر کنترل و نظم اجتماعی‌اند و احساس امنیت را افزایش می‌دهند.

جلفا: از نظر نظافت شهری وضعیت مطلوبی دارد.

جماله: برخی فضاها دچار بی‌نظمی و آلودگی‌اند.

جویبار: وضعیت متوسط با تفاوت در نواحی مختلف.

جدول ۲- عوامل محیطی مؤثر بر احساس امنیت در محلات تاریخی شهر اصفهان (جلفا، جماله و جویبار)

عامل محیطی	جلفا	جویبار	جماله
روشنایی	بالا	متوسط	پایین
خوانایی فضایی	بالا	متوسط	پایین
فرسودگی بافت	کم	متوسط	زیاد
کاربری مختلط	بالا	متوسط	کم
نظارت طبیعی	زیاد	متوسط	کم
فضاهای عمومی	پویا	در حال بازآفرینی	کم‌تحرک
پیوستگی شبکه معابر	بالا	متوسط	پایین
حضور انتظامی	زیاد	متوسط	کم
تعلق مکانی	بالا	بالا	پایین
پاکیزگی محیط	بالا	متوسط	پایین

۴- بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که احساس امنیت در بافت‌های تاریخی شهر اصفهان، ارتباط تنگاتنگی با ویژگی‌های محیطی، کالبدی و اجتماعی هر محله دارد. تحلیل تطبیقی میان سه محله تاریخی جُلْفا، جماله و جویبار نشان می‌دهد که اگرچه هر سه از لحاظ قدمت و هویت تاریخی ارزشمندند، اما تفاوت‌های آشکاری در شاخص‌های محیطی مؤثر بر امنیت در میان آن‌ها وجود دارد. در محله جُلْفا، به دلیل ساختار منظم شهری، نورپردازی مناسب، حضور گردشگران، تنوع کاربری‌ها و پویایی فضاهای عمومی، سطح بالایی از احساس امنیت مشاهده می‌شود. جُلْفا نمونه‌ای موفق از تلفیق میراث فرهنگی و مدیریت شهری معاصر است که توانسته میان حفظ اصالت تاریخی و ارتقای امنیت محیطی توازن برقرار کند. در مقابل، محله جماله با وجود قدمت تاریخی بالا، به سبب فرسودگی کالبدی، کمبود نور و نظارت طبیعی، ضعف در اختلاط کاربری و کاهش مشارکت اجتماعی، از پایین‌ترین سطح احساس امنیت برخوردار است. پیچیدگی بافت، کوچه‌های تنگ و کم‌نور و حضور اندک فعالیت‌های اجتماعی موجب شده تا ساکنان، محیط را کمتر ایمن و قابل کنترل درک کنند. بنابراین، بازآفرینی شهری همراه با تقویت زیرساخت‌های محیطی و اجتماعی در این محله ضرورتی جدی دارد. محله جویبار نیز جابجایی میان دو محله دیگر دارد. با وجود فرسودگی نسبی کالبدی، هویت مذهبی و

فرهنگی پایدار، تعلق اجتماعی بالا و حضور مردمی در فعالیتهای مذهبی، عامل مهمی در ارتقای احساس امنیت اجتماعی ساکنان بوده است. در این محله، حس همبستگی اجتماعی تا حد زیادی خلأهای کالبدی را جبران کرده و از کاهش امنیت ذهنی جلوگیری نموده است. به طور کلی، یافته‌ها نشان می‌دهند که احساس امنیت در محلات تاریخی صرفاً تابع عوامل کالبدی نیست، بلکه از تعامل میان سه دسته عامل شکل می‌گیرد:

عوامل کالبدی- فضایی مانند روشنایی، دید و نظارت طبیعی، دسترسی، و کیفیت فضاهای عمومی؛

عوامل اجتماعی- فرهنگی همچون تعلق محلی، مشارکت اجتماعی و پویایی جمعی؛

عوامل مدیریتی و عملکردی شامل حضور نیروهای انتظامی، کاربری‌های فعال و مدیریت محله‌محور.

بنابراین، برای ارتقای احساس امنیت در بافت‌های تاریخی اصفهان، لازم است سیاست‌های بازآفرینی شهری از رویکردی صرفاً فیزیکی فاصله گرفته و به سمت توسعه‌ی انسانی و تقویت حس تعلق و سرزندگی فضاها حرکت کنند. در این راستا، الگوی محله جلفا می‌تواند به‌عنوان نمونه‌ای موفق برای بازآفرینی سایر محلات تاریخی مورد استفاده قرار گیرد.

-پیشنهاد کلی-

بازآفرینی محلات تاریخی مانند جماله و جویبار، زمانی می‌تواند اثربخش باشد که مداخله‌های کالبدی (بهبود روشنایی، بازگشایی مسیرها، مرمت فضاهای متروک) همزمان با احیای کارکردهای اجتماعی و فرهنگی (ایجاد فضاهای جمعی، تقویت فعالیت‌های بومی، افزایش مشارکت محلی) انجام گیرد. تنها در چنین شرایطی، حس امنیت شهروندان به‌صورت پایدار در بافت‌های تاریخی اصفهان تقویت خواهد شد.

- احمدی، م. (۱۳۹۸). تحلیل تاریخی شکل‌گیری محله جلفا در اصفهان. *فصلنامه تاریخ معماری ایران*، ۷(۲)، ۳۳-۵۲.
- اکبری، م.، و رستگار، ن. (۱۳۹۹). بازآفرینی فضاهای تاریخی و احساس امنیت شهروندان در اصفهان. *پژوهشنامه شهر و معماری ایرانی*، ۹(۲)، ۷۷-۹۵.
- جعفری، س.، و همکاران. (۱۴۰۰). بررسی ویژگی‌های کالبدی و فرهنگی محلات تاریخی اصفهان. *مطالعات شهر ایرانی-اسلامی*، ۱۲(۱)، ۹۱-۱۰۸.
- زیاری، ک.، احمدی، س.، و رضایی، ف. (۱۴۰۲). ارزیابی کیفیت محیطی و احساس امنیت در محلات فرسوده. *مطالعات جغرافیایی ایران*، ۱۷(۱)، ۱۰۱-۱۲۰.
- عباسی، س.، و همکاران. (۱۴۰۰). بررسی مؤلفه‌های امنیت محیطی در بافت‌های تاریخی. *فصلنامه مطالعات شهری و منطقه‌ای*، ۱۲(۳)، ۴۵-۶۷.
- نیک‌بخت، ح. (۱۳۹۶). تحلیل تاریخی-فرهنگی محله جویباره اصفهان. *پژوهش‌های تاریخی ایران*، ۸(۲)، ۶۵-۸۴.
- یوسفی، ر. (۱۳۹۷). تحولات کالبدی و اجتماعی در محلات مرکزی اصفهان. *فصلنامه مطالعات شهری و منطقه‌ای*، ۱۰(۴)، ۵۵-۷۳.
- Cadena-Urzuá, P., Guardiola, J., & Montes, F. (2025). The impact of public lighting improvement on crimes and incivilities reduction in Chile. *Frontiers in Sociology*.
- Ekblom, P. (2019). *Designing Out Crime: Crime Prevention and Community Safety*. Routledge.
- Eriksson, A. (2024). The role of physical design in crime prevention measures. Master's thesis, Sweden.
- Faizy, M. (2022). A place-based crime prevention through urban design. *IDA Journal*.
- Gehl, J. (2010). *Cities for People*. Washington, DC: Island Press.
- Hillier, B., & Hanson, J. (1984). *The Social Logic of Space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Kim, K. H. (2024). The Role and Criteria of Advanced Street Lighting to Crime Prevention. *Buildings*, 14(8), 2305.
- Lynch, K. (2017). *The Image of the City*. MIT Press.
- Newman, O. (1972). *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*. New York: Macmillan.
- Painter, K. (1996). The influence of street lighting improvements on crime, fear and pedestrian street use. *Urban Studies*, 33(11), 1935-1958.
- Putra, D. W., Salim, W. A., Indradjati, P. N., & Prilandita, N. (2023). Understanding the position of urban spatial configuration on the feeling of insecurity from crime in public spaces. *Frontiers in Built Environment*, 9, 1114968.
- Rezvani, M., & Sadra, Y. (2017). Sociological explanation of fear of crime in public spaces: Case study Mashhad. arXiv.
- Senna, I. (2025). Measuring the effects of Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) on fear of crime in public spaces. *Journal of Crime & Security*.
- Son, D., Im, B., Her, J., Park, W., Kang, S.-J., & Kim, S.-N. (2025). Street lighting environment and fear of crime: a simulated virtual reality experiment. *Virtual Reality*, 29(1).
- Zahnaw, R. (2018). Mixed land use: Implications for violence and property crime. *Crime & Delinquency*.